

*Ю.В. Івашко, професор кафедри Основ архітектури і
архітектурного проектування,*

Київський національний університет будівництва та архітектури

В.В.Ніколасенко, доцент кафедри основ архітектури,

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ОБ'ЄКТИ МОДЕРНУ ПОЛТАВИ В АРХІТЕКТУРНІЙ СПАДЩИНІ МОДЕРНУ УКРАЇНИ.

Анотація

В статті описується модерн в містах України, відмінності між об'єктами модерну в великих і малих містах. Проаналізовано модерн Полтави, показано специфічні риси і варіанти цього стилю в Полтаві.

Ключові слова: модерн, Полтава, специфічні риси.

Модерн України і досі залишається тим стилем, який приваблює все нових дослідників. У цьому полягає парадокс цього стилю, і попри велику кількість наукових досліджень і публікацій В.Ясієвича [4], В.Чепелика [3], В.Тимофієнка [2], Т.Скібіцької, О.Сердюк, Д.Малакова, О.Друг, М.Кальницького та багатьох інших, кожен, хто займається модерном, щоразу знаходить у ньому все більше «білих плям». Особливо гостро проблема недослідженості і неатрибутованості об'єктів модерну стоїть в середніх і малих містах: так, якщо модерн Львова, Києва, Харкова, Одеси є досить відомим, то про модерн Вінниці, Сум, Чернігова, Полтави відомо значно менше (винятковим є широко висвітлений завдяки монографії і публікаціям В. Чепелика національно-романтичний «український» модерн) [2]. Сучасна економічна ситуація негативно позначилась на забудові модерну малих і середніх міст, яка потерпає від самовільних перебудов, стоїть пустою, знаходиться в аварійному стані чи експлуатується не за призначенням.

Сказане вище стосується і рядових об'єктів модерну Полтави. Склалася парадоксальна ситуація: в Полтаві збереглося близько двох десятків об'єктів модерну, але широкому загалу відомі тільки колишнє Полтавське губернське земство і каплиця, збудована за проектом архітектора І. Кальбуса на честь зустрічі полтавської громадськості з імператором Миколою II (1911-1914)[3].

На відміну від Львова, Києва, Харкова, де збереглися цілі квартали з вкрапленням забудови модерну (що дає змогу виявити характерні зони модерну

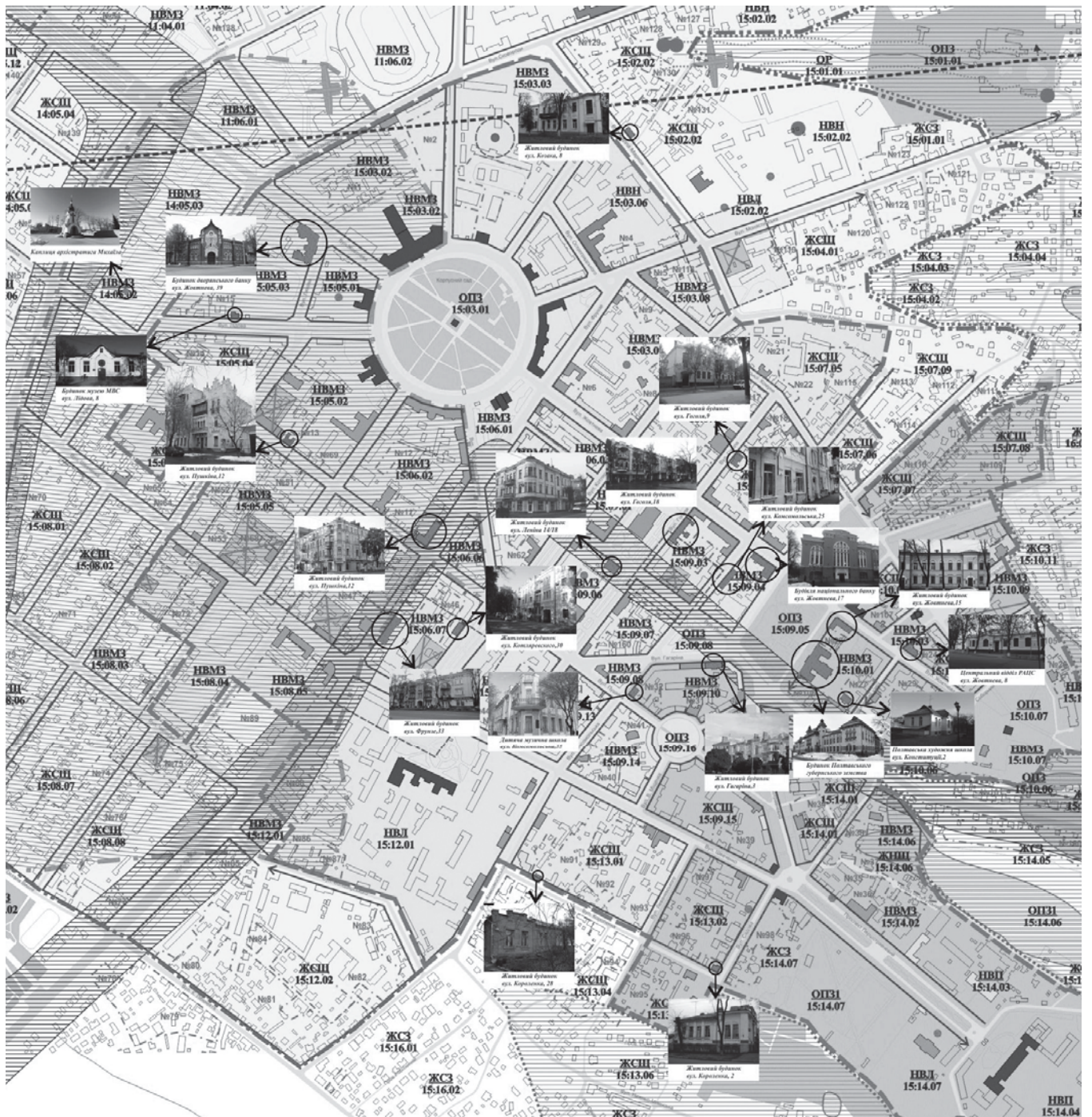

Рис. 1 Розміщення об'єктів модерну в центральній частині м. Полтава

і порівняти їх з межами охоронних територій), ситуація з модерном в Полтаві дещо подібна до ситуації з модерном в Одесі, де окремі будівлі модерну розкидані в різних частинах міста, що не дає змоги викреслити певні зони концентрації об'єктів цього стилю (рис.1). Подібна ситуація могла утворюватись у різних випадках:

- 1) коли домінуючою була забудова історизму – еkleктизму, яка «розчиняла» модерн;
- 2) коли місто не було великим економічним центром і працювали в ньому переважно місцеві архітектори;
- 3) коли місто було досить віддалене від основних центрів модерну, і тому на традиції модерну нашаровувались регіональні особливості.

Для Полтави, як це не дивно звучить, модерн не став тим домінуючим стилем, яким він став для Львова, Києва, Харкова, оскільки два навіть унікальних об'єкти українського модерну не визначають стилістичну забудову кварталів в цілому. Натомість значно сильніше в Полтаві звучала тема козацького «гранчастого» бароко в численних культових спорудах, а з ХІХ століття – тема імперського класицизму-ампіру дуже високого стилістичного рівня (проектуванням займалися кращі архітектори Петербурга і Москви) [2]. Версія же інших (крім українського) різновидів модерну в Полтаві – характерний варіант якісного «провінційного» модерну місцевих підрядників, домовласників-лікарів та підприємців, для якого якраз і притаманний сильно виражений регіоналізм у вигляді нашарування інших стилів. Поряд з цими будівлями стоїть і цікавий приклад псевдоготики, який теж вплинув на формування стилістичних особливостей модерну Полтави – будинок на вул. Пушкіна, 40, який є зменшеною варіацією англійської псевдоготики II пол. ХІХ ст., спорідненою з відомими київським «Замком Річарда» на Андріївському узвозі. Поряд із українським модерном в Полтаві з'явився і неоруський модерн Дворянського і Селянського банку (1911, арх.О.Кобелєв).

Рис. 2 Житловий будинок по вул. Пушкіна, 40

Висновки

Масштабність класицизму-ампіру в Полтаві пояснює той факт, що практично жоден інший стиль не отримав в місті такого ж домінуючого положення за кількістю і масштабом об'єктів (це стосується і другорядного місця модерну і історичній забудові Полтави). Забудовою Полтави в ХІХ ст. займалося багато архітекторів, визначних і менш відомих:

– Амвросімов Михайло Андрійович (1776-1825) – архітектор, в 1802-1817 рр. – губернський архітектор Полтави, автор генеральних планів Полтави 1803 і 1805 років; здійснював керівництво забудовою Круглої площі, розробив первісний проект Монументу Слави, ним спроектована богадільня, театр, торговельні ряди, робітний заїжджий двір, дзвіниця церкви, ряд житлових споруд – всі в стилі ампір [2, с.13-14];

– Захаров Адріан Дмитрович (1761-1811) – випускник Петербурзької Академії мистецтв, з 1794 р. – академік архітектури, з 1803 р. – старший професор – автор проектів споруд громадського центру Полтави – Круглої площі на основі типових проектів 1803 р. адміністративних і господарських споруд для губернських повітових міст в формах зрілого ампіру [2, с.157-158];

– Неванець Д. – садівник, який на поч. ХХ ст. під керівництвом М.Амвросімова висаджував пейзажний сад при Інституті шляхетних дівчат [2, с.272];

– Обер Артемій (Артур) Ларентійович (1843-1917) – скульптор, автор пам'ятника захисникам Полтави і коменданту фортеці О.С.Келіну (1909, співавтор худ.О.Більдерлінг) [2, с.285];

– Плотніков Федір Олексійович (1782 - ?) – архітектор, випускник архітекторської школи Експедиції Кремлівської будівлі, помічник М.Амвросімова в Полтаві в перших десятиліттях ХІХ ст. [2, с.305];

– Тарасов П. – архітектор, автор проекту обеліску на місці відпочинку Петра І після перемоги над шведами (1819, проісн.до 1849) [2, с.358];

– Тома де Томон, Жан – випускник Паризької Академії мистецтв, академік архітектури і живопису перспективи Петербурзької Академії мистецтв, професор архітектури, він допрацював проект М.Амвросімова Монументу Слави на Круглій площі в Полтаві (1805-1811), розробив проект фонтану для Полтави (1807) та конкурсний проект храму-пам'ятнику на полі Полтавської битви (1805-1811) [2, с.367];

– Тон Костянтин Андрійович – випускник Петербурзької Академії мистецтв, брат К.Тона збудував муруваний футляр над дерев'яною Спаською церквою в Полтаві (1837-1845) [2, с.369];

– Ширшов – архітектор, був автором першого пам'ятника О.С.Келіну – коменданту Полтавської фортеці (1814) [2, с.411];

– Щедрін Феодосій Федорович, російський скульптор і випускник Петербурзької Академії мистецтв, розробив скульптурне оздоблення Монумента Слави в Полтаві (1805-1811 рр., арх. М.Амвросімов, Тома де Томон, консультанти Ф.Гордеєв, І.Мартос) [2, с.427].

Як можна пересвідчитись по наукових джерелах, перелік архітекторів, які займалися розбудовою Полтави наприкінці ХІХ-на початку ХХ століть, за винятком архітекторів українського модерну, сьогодні майже невідомі, тому треба прикладати багато зусиль для того, аби атрибутувати об'єкти. Завдяки працям В.Тимофенка [2] та В.Чепелика [3] можна назвати прізвища архітекторів II половини ХІХ-початку ХХ століть, які розбудовували Полтаву:

– Айвазов Михайло Васильович (1841 - ?) – архітектор, випускник Петербурзького Будівельного училища, з 1887 р. – губернський архітектор м.Полтава [2, с.10];

– Афанасьєв Костянтин Семенович (1821-1871) – архітектор, випускник Петербурзької Академії мистецтв і Петербурзького Будівельного училища Головного управління шляхів сполучення публічних споруд, з 1857 – академік архітектури, в 1843-1849 роках – архітекторський помічник у Полтавській будівельній і шляховій комісії, автор перебудови палацу генерал-губернатора, будинків губернських і повітових присутственних місць на Круглій площі, острогу богоугодного закладу, в стилі неоренесансу спроектував новий міський театр, торговельні споруди Іллінського ярмарку [2, с.19];

– Гардасевич Т.Я. – архітектор, працював у Полтаві на поч.ХХ ст. [2, с.86];

– фон Голлі Густав Гутавович (1861 - ?) – випускник Петербурзької Академії мистецтв, автор проекту ремісничого училища в Полтаві [2, с.101];

– Григораці Семен Гаврилович (1839 - ?) – архітектор, випускник Полтавської гімназії і Петербурзького Будівельного училища, який працював на Полтащині понад 30 років на різних адміністративних посадах: з 1877 р. – губернський архітектор, з 1880 – губернський інженер, автор споруд пізнього ампіру, псевдоготики, інших псевдостилів, в тому числі за його проектом збудована мурована лютеранська церква, здійснена надбудова третього поверху в Полтавському інституті шляхетних дівчат [2, с.111];

– Зинов'єв А. – архітектор, працював в неостилях (неоренесанс, необароко) – автор земської бібліотеки (1901) [2, с.160];

– Кальбус Ігор Андрійович – архітектор, випускник Петербурзького Інституту цивільних інженерів, автор каплиці на честь зустрічі полтавської громади з імператором Миколою II і з нагоди 200-річчя Полтавської перемоги (1911-1914) [2, с.171];

– Кобелєв Олександр Васильович (1860-1942) – архітектор, випускник Петербурзького інституту цивільних інженерів, спроектував Російський земельний банк в Полтаві (1906-1909, співавтор С.Носов) та Дворянський і Селянський банк в Полтаві (1911) [2, с.184-185];

– Кричевський Василь Григорович (1872-1952) – архітектор, художник, учень С.Загоскіна, А.Шпигеля, О.Бекетова, творець стилю українського модерну, автор Полтавського губернського земства (1903-1908) та надгробку на могилі М.Дмитрієва (1906), ряду споруд на Полтавщині [2, с.205-206];

– Кюнцель Карл Федорович (1845 -?) – архітектор, випускник Петербурзького Будівельного училища, в 1878 -1881 рр.- губернський архітектор і міський архітектор Полтави, автор лікарні при Полтавському духовному училищі, оздоблення лютеранської кірхи, будинків Токаревої, Капітаненка, перебудови і оздоблення будинків Бабаніна і Милорадовича [2, с.215];

– Михайловський Болеслав Георгійович (1830-1909) – архітектор, випускник Петербурзького Будівельного училища, з 1862 р. – губернський архітектор, а з 1867 р. – губернський інженер м.Полтава, використовував форми історизму, зокрема неоготики і неомусульманського напрямів, серед споруд – перебудова будівлі присутственных місць, особняк поміщика Стеановича, проведення капітального ремонту будівлі дворянського зібрання [2, с.254];

– Мощенко Костянтин Васильович, архітектор, який працював в Полтаві на поч.ХХ ст. [2, с.266];

– Нейман Йосиф Фрідріхович (1843-?) – архітектор, випускник Петербурзького Будівельного училища, з 1883 р. – губернський архітектор, єпархіальний архітектор, губернський куратор тюрем м.Полтава, автор громадських і житлових споруд [2, с.273];

– Полонський Андрій Якимович(1819 -?) – архітектор, випускник Петербурзького Будівельного училища, в 1874 р. – губернський архітектор Полтавщини [2, с.310];

– Репчакський Георгій Михайлович (1863-?) – архітектор, випускник Полтавського реального училища і Петербурзького Інституту цивільних інженерів, з 1890 р. – технік в Полтавській губернії [2, с.322];

– Салько Микола Маркович (1842 -?) – архітектор, випускник Полтавської гімназії і Петербурзького Будівельного училища, архітекторський помічник в Полтавській будівельній і шляховій комісії, з 1865 р.- архітектор-ревізор при земській управі, в 1866-1879 рр. міський архітектор Полтави, який працював в неоренесансі і неоруському стилі, за його проектами збудовані Гостиний двір, Центральний ринок, ряд громадських споруд [2, с.334];

– Сердюк Євген Наумович (1876-1921) – архітектор, учень В.Кричевського, автор споруд українського модерну, в тому числі – школи ім.Котляревського в Полтаві (1903-1905) [2, с.339];

– Стасюков Михайло Федорович (1863-?) – архітектор, випускник Петербурзького Інституту цивільних інженерів, працював в стилі історизму і українського модерну, збудував школу ім.І.Котляревського в Полтаві (1903-1905, співавтор Є.Сердюк) [2, с.353];

– Тимошенко Степан Прокопович (1881-1950) – випускник Петербурзького Інституту цивільних інженерів, працював в історизмі і українському модерні, спроектував Художньо-ремісничу школу в Полтаві (1912, співавтор О.Варяницін) [2, с.361];

– Трембіцький Олексій Георгійович (1860 - ?) – архітектор, випускник Петербурзької Академії мистецтв, з 1887 р. – академік архітектури, який працював в стилі необароко і збудував в Полтаві Народну аудиторію в пам'ять М.Гоголя (1898-1901) та був з 1908 р. архітектором Головного тюремного управління [2, с.375];

– Чавушанський А.В. – архітектор, який працював на Полтавщині на початку ХХ ст., але його роботи невдомі [2, с.397];

– Яголковський Пилип Кипріянович (1831-?) – інженер-архітектор, випускник Петербурзького Будівельного училища, Полтавський губернський архітектор в 1872-1874 рр. [2, с.430].

Спадщина модерну Полтави хоча і не є надто численною та представлена в основному об'єктами цінної рядової забудови, проте є оригінальним регіональним варіантом модерну на Сході України. Внаслідок віддалення від безпосередніх шляхів впливу традицій модерну з Західної Європи (як у Львові) чи Петербурга і Москви (як в Харкові), Полтава отримала унікальний шанс створення власної етно-національної версії модерну, тому перетворення Полтави на основний центр українського модерну – явище цілком закономірне. Разом з тим, в умовах кризових явищ слід звернути увагу на охорону і збереження інших об'єктів модерну Полтави, особливо із збереженням елементів та деталей, які поступово втрачаються внаслідок невдалих ремонтів, надбудов та перебудов.

Література

1. *Полтавщина: Енциклопедичний довідник / За ред. Кудрицького А.В. – К. : «УРЕ» ім. М.П. Бажана, 1992. – 1024 с.*
2. *Тимофієнко В.І. Зодчі України кінцяXVIII- початку ХХ столть: Біографічний довідник. – К.:НДІТІАМ, 1999. – 477 с.*
3. *Чепелик В.В. Український архітектурний модерн / Упорядник З.В. Мойсеєнко-Чепелик. – К. : КНУБА, 2000. – 378 с.*
4. *Ясевич В.Е. Архитектура Украины на рубеже XIX – XX веков / В.Е. Ясевич. – К. : Будівельник, 1988. – 184 с.*
5. *Интернет ресурс <http://an-3.livejournal.com/271678.html>*
6. *Интернет ресурс <https://uk.wikipedia.org/wiki/>*
7. *Интернет ресурс <http://www.panoramio.com/user/3808393/tags/Полтава>*

Аннотация

В статье описывается модерн в городах Украины, различия между объектами модерна в больших и малых городах. Проанализированы модерн Полтавы, показаны специфические черты и варианты этого стиля в Полтаве.

Ключевые слова: модерн, Полтава, специфические черты.

Annotation

In the article was described the Art-nouveau style in towns of Ukraine, differences between objects of Art-nouveau style in big and small towns. Was analyzes the Art-nouveau style in Poltava, were shown the specific features and variants of this style in Poltava.

Key words: Art-nouveau, Poltava, specific features.